

ПЕРСОНАЛІЇ

DOI: 10.33498/opus-2019-10-279

Олексій Кресін

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права,
керівник Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
(Київ, Україна)
okresin@gmail.com

МУДРІСТЬ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства (до ювілею Уільяма Елліотта Батлера)

20 жовтня 2019 р. виповнилося 80 років видатному американському та англійському вченому, фахівцю з міжнародного та міжнародного приватного права, порівняльного правознавства, права СРСР та пострадянських держав Уільяма Елліотта Батлера.

Шлях ученого

Уільям Елліотт Батлер народився 1939 р. у Міннеаполісі (США). У 1961 р. закінчив юридичний факультет Американського університету (ступінь бакалавра гуманітарних наук), у 1963 р. – Університет ім. Джона Хопкінса (магістр гуманітарних наук за спеціалізацією “міжнародні відносини”). У 1963–1966 рр. навчався у Гарвардському університеті, де здобув науковий ступінь доктора права, у 1970 р. – доктора філософії у галузі права в Університеті ім. Джона Хопкінса, у 1979 р. – доктора юридичних наук у Лондонському університеті.

Свою кар’єру розпочав, працюючи науковим співробітником Центру зовнішньої політики Університету ім. Джона Хопкінса (1966–1968 рр.)

©Олексій Кресін, 2019

та юридичного факультету Гарвардського університету (1968–1970 рр.), викладачем міжнародного права на політологічному факультеті Католицького університету Америки. 35 років його життя було пов'язано з Лондоном: викладач порівняльного права (1970–1976 рр.), професор порівняльного права (1976–2005 рр.) та декан Школи права (1977–1979 рр.) Університетського коледжу Лондона, декан Школи права Лондонського університету (1988–1990 рр.), засновник та директор Інституту ім. Павла Виноградова в Університетському коледжі Лондона (з 1982 р.; у 1982–1993 рр. – Центр дослідження соціалістичних правових систем; з 2005 р. – у Пенсильванському державному університеті). Крім того, викладав у Нью-Йоркському (1978 р.), Гарвардському університетах (1982 р., 1987 р.), Кіотському університеті Рітсумейкан (1985 р.), Московському державному університеті, Університеті Вашингтона і Лі (2005 р.), у Газській академії міжнародного права (1985 р.), виступав із циклом лекцій у Міністерстві юстиції України (1994 р.).

У 2005 р. У. Е. Батлер повернувся до США, де й нині є професором права та міжнародних відносин Школи права ім. Дікінсона Пенсильванського державного університету (з 2005 р.), при цьому не пориваючи зв'язків із Лондонським університетом, де співпрацює як почесний професор порівняльного правознавства (з 2005 р.) і науковий консультант факультету вивчення країн Сходу й Африки (з 2006 р.).

У. Е. Батлер був консультантом та експертом із радянського права і права країн СНД в англійських й американських судах, трибуналах і міжнародних арбітражних судах, міжнародних урядових та неурядових організаціях: спеціальний радник і голова робочої групи при Комісії з економічних реформ Ради Міністрів СРСР (з 1989 р.), член Об'єднаної робочої групи Європейської Комісії із законодавчої реформи в пострадянських державах (з 1992 р.), спеціальний радник від Організації Об'єднаних Націй при Комісії національного примирення у Таджикистані (1998–1999 рр.) та ін.

Він був консультантом Світового банку, Канцелярії радника з юридичних питань Державного департаменту США, Міністерства юстиції США, Міністерства охорони здоров'я і соціальних гарантій Великої Британії, Департаменту міжнародного розвитку Великої Британії, Президента і Прем'єр-міністра Литви, Верховної Ради Білорусі, Міністерства юстиції Узбекистану, Міністерства закордонних справ Азербайджану. У. Е. Батлер – член колегії адвокатів Верховного Суду США (з 1970 р.), працював у міжнародних юридичних компаніях у Лондоні, Алматі, Ташкенті та ін.

У 1960-х роках – головний редактор журналу “*Harvard International Law Journal*”, у 1970-х роках разом із Г. Берманом, а потім і самостійно –

редактор періодичного збірника “*Soviet Statutes and Decisions*”. З 1986 по 1989 рр. – головний редактор “*Yearbook on Socialist Legal Systems*” (“Щорічник соціалістичних правових систем”), у 1997–1999 рр. – один із редакторів бібліографічного щорічника “*Russian Law Books*” (у 1997 р. – “*Russian Legal Bibliography*”), у 2004–2009 рр. – редактор журналу “*Russian law: theory and practice*”, засновник і редактор журналу “*Sudebnik*” (1996–2007 рр.). З 2007 р. – головний редактор журналу “*East European and Russian Yearbook of International and Comparative Law*” (“Східноєвропейський і російський щорічник міжнародного та порівняльного права”), з 2006 р. – співредактором “*The Journal of Comparative Law*” (“Журнал порівняльного права”), у 2012–2013 рр. – голова наукової ради журналу “Право США”, співголова наукової ради журналу “Порівняльне правознавство”.

У. Е. Батлер – автор понад 1 500 наукових праць, зокрема: “Радянський Союз і морське право” (1971 р.), “Російське право” (1999 р. та пізніші видання), “Праці з права СРСР і радянського міжнародного права: бібліографія” (1966 р.), “Російське право та право СРСР: анотований каталог довідкової літератури, законодавства, судової практики, періодичних видань та монографій з російського та радянського права” (1976 р.), “Росія та міжнародна правова система: бібліографія праць російських юристів щодо публічного та приватного міжнародного права до 1917 р.” (2006 р.), “Радянське право” (1983 р.), “Радянська правова система: право у 1980-х” (1984 р., у співавторстві), “Радянська правова система: Фундаментальні принципи та історичний коментар” (1977 р. та пізніші видання, у співавторстві), “Право територіальних вод СРСР: дослідження практики застосування морського законодавства” (1967 р.), “Росія та міжнародне право в історичній перспективі” (2009 р.), “Довідник з радянських міжнародних організацій” (1978 р.), “Російсько-англійський юридичний словник та бібліографічні джерела з російського права англійською мовою” (2001 р.), “Порівняльні підходи до міжнародного права” (1978 р.), “Місце пострадянських правових систем на правовій карті світу” (2009 р.), “Періодизація і міжнародне право: деякі порівняльні міркування” (2010 р.) та ін.

Він є також упорядником, відповідальним редактором таких видань: “Основи порівняльного права: методи і типології” (2011 р., співредактор), “Взаємодія правових систем: пострадянські підходи” (2015 р., співредактор), “Міжнародне право у порівняльній перспективі” (1980 р.), “Порівняльне право та правова система: історичні та соціо-правові перспективи” (1985 р., співредактор), “Міжнародне право та міжнародна система” (1987 р.), “Збірник законодавства СРСР та союз-

них республік” (1979 р.), “Право після революції: нариси з соціалістичного права” (1988 р., співредактор), “Морське право та міжнародне судноплавство” (1985 р.), “Невикористання сили у міжнародному праві” (1989 р.), “Перебудова і міжнародне право” (1990 р.), “Радянський комерційний і морський арбітраж” (1980 р.), “СРСР, Східна Європа і розвиток морського права: у 2 т.” (1983–1985 рр.) та ін.

Учений переклав понад 2 500 нормативно-правових актів та судових рішень СРСР і радянських республік, Росії, Білорусі, Таджикистану, Узбекистану, Казахстану, Литви, Латвії, Естонії та ін. Серед них низка кодексів і законів України. Масив українського законодавства, перекладений ним, є найбільшим в історії, що коли-небудь перекладався англійською мовою. Також переклав англійською мовою праці з міжнародного права та порівняльного правознавства В. Грабаря, О. Колодкіна, В. Кузнецова, В. Пустогарова, П. Виноградова, Б. Зимненка, А. Саїдова, О. Кресіна, Г. Тункіна, А. Рубанова, М. Брагинського, О. Вилегжанина, В. Жилянова та інших учених, “Правову систему України” (у п’яти томах) та “Правову доктрину України” (у п’яти томах).

У. Е. Батлер – іноземний член Національної академії наук України (1992 р.) та Національної академії правових наук України (2013 р.), член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права (1983 р.), член Американського інституту права (2009 р.), Комітету Центральної і Внутрішньої Азії при Британській Академії (2003 р.) та ін.

Картина світу У. Е. Батлера

Багатьох учених-юристів можна ідентифікувати з галуззю права, якою вони займаються. Однак є вчені, праці яких нібито не об’єднані одним предметом. Уільям Елліотт Батлер є своїм, зокрема, для фахівців з міжнародного права. Зокрема, він автор авторитетних праць із міжнародного морського права, соціалістичної доктрини і практики міжнародного права, інших ключових проблем у цій сфері. Рівень і кількість цих праць, їх загальне визнання дають змогу назвати академіка класиком у науці міжнародного права. Крім того, він багато десятиліть розробляє проблеми міжнародного приватного права і цивільного права, є не лише автором глибоких праць у цій сфері, а й практиком, суддею кількох арбітражів. Так само він протягом десятиліть є чи не найкращим у світі фахівцем, ученим і практиком із права соціалістичних і постсоціалістичних правових систем, і насамперед пострадянських. І не забути історію права, міжнародного і національного, історію правових учень – у цій сфері йому належить багато оригінальних праць і введення в обіг низки джерел. Багаторічне знайомство з працями У. Е. Батлера і спілкування з ним

привели нас до висновку, що в його науковому доробку всі ці предмети як елементи об'єднує компаративістика – світоглядна орієнтація і сфера наукового пошуку, що пізнає право в позитивності, множинності, контекстності, комунікативності його буття.

На думку У. Е. Батлера, вивчення права є ключовим, центральним елементом пізнання і розуміння суспільного буття в його соціальному, культурному, економічному та інших вимірах. Брак чітких меж і нерозривний зв'язок між правовими та іншими регуляторами суспільного життя породжує “незмінну інтелектуальну складність” правознавства – відсутність обмеження правових знань, що вимагає від юриста відкритого, динамічного, недогматичного погляду на свою сферу. Це бачення має охоплювати, зокрема, всі “регуляторні засади правової системи” в культурах суспільств.

Реальне, позитивне право є множинним у своїх різнотипових системах і взаємодіях, а тому саме порівняльне правознавство дає найкращі можливості для його пізнання й узагальнення з метою розуміння основ права. Тож У. Е. Батлер вважає порівняльне правознавство найважливішою серед юридичних наук і ‘найкориснішим предметом, якому студент може навчатися’, хоча називає його також світоглядним ракурсом, ‘аналітичною призмою’, сферою досліджень, комплексом знань, сферою діяльності й, зрештою, інструментом будь-якої юридичної діяльності.

Все це, на його думку, є гранями застосування порівняльного методу, але дисципліною порівняльне правознавство стає через дослідження множинних правових явищ, множини правових систем за допомогою комплексу методів: ‘У межах такого підходу множинність правових явищ, а не застосування правового методу, є вирішальним чинником; і порівняльно-правове дослідження буде передбачати, але не обов'язково обмежуватися застосуванням порівняльного методу’. Тому залежно від розвитку світоглядних орієнтацій, підготовленості юристів до порівняльно-правового пізнання та інституціоналізації останнього порівняльне правознавство у різних суспільствах і в різний час набуває чи не набуває (а можливо, й втрачає) дисциплінарний статус.

Однією з цілей порівняльного правознавства є пізнання і розуміння національної правової системи. Жодна правова система не є гомогенною, досягнути особливості її формування та функціонування можна, виокремлюючи її елементи, що зазвичай мають різне походження, і пізнаючи їх у відповідних їм контекстах (правових і неправових), а також процесах взаємодій між собою і з суспільними чинниками. Тому порівняльне правознавство ‘не обмежується порівнянням національних правових систем чи їх елементів’, таке порівняння є елементом розуміння

свого права через призму іншого в собі та іншого поруч із собою. Саме такою є наукова функція порівняльного правознавства щодо правової системи, а вдосконалення останньої є лише похідним від її пізнання.

Зокрема, елементами вдосконалення правової системи за допомогою порівняльного правознавства є обґрунтування рецепції та процесу адаптації правових норм або відмови від їх рецепції, пошук нових підходів до проблем, однакових чи подібних у різних правових системах. Пов'язаним із ними є вибір напрямку розвитку і регулювання швидкості правової інтеграції держав чи дезінтеграції між ними. На думку У. Е. Батлера, порівняльно-правові дослідження дають змогу, наприклад, законодавцю 'звести до мінімуму помилки' при плануванні й здійсненні правових реформ – зокрема, уникнути колізії між національним і зарубіжним правовим регулюванням приватноправових відносин, що може призвести до обходу національного права сторонами таких відносин: закритися у національному праві навіть за наявності такого бажання неможливо.

Проте альтернативність в усіх таких випадках принципово важлива. Як зазначає У. Е. Батлер, незважаючи на поширені уявлення, сучасне порівняльне правознавство не має апріорної орієнтації на правову інтеграцію і правове запозичення, так само як і на просування тієї чи іншої реформи за іноземним зразком. Натомість порівняльне правознавство сприяє розвитку правової культури суспільства, привносячи до неї щось нове, зокрема мудрість зарубіжного правового досвіду.

Принципово важливою ціллю є чисте пізнання й усвідомлення того, чим реально є і як функціонують норми та інститути права. І саме в результаті порівняльно-правового пізнання, узагальнення його результатів мають розроблятися і вдосконалюватися філософія права і теорія права. Право не має матеріальної субстанції, воно існує у формі слів і знаків та набуває значення як абстракція в умах та уявленнях людей, виражена на всіх мовах світу. 'Тому порівняння права стає пізнавальним процесом і зазвичай виходить за межі багатьох мов, щоби бути вираженим однією мовою, наскільки це можливо, тобто щоби слова і поняття адекватно виражали й описували те, що існує в іншій системі права'.

Однак порівняльне правознавство є автономним, не зливається з філософією чи теорією права, не є їхньою частиною і не повинне затінятися й "придушуватися" ними. Воно продукує узагальнення, невідривні від розвитку позитивного права і динамічні як його відображення. Це, зокрема, узагальнення відмінностей і подібностей правових явищ, що дає 'розуміння причин того й іншого, їх впливу на правовий розвиток'.

Ці узагальнення відносні й часткові, як ракурси калейдоскопу (до цієї улюбленої метафори У. Е. Батлер постійно повертається), вони змінні,

так само як змінні правові стани і взаємодії, але дають змогу пізнавати навіть не так конкретні національні правові системи, як ‘географічні та часові аспекти правового життя’. На їхній основі формується власна теорія порівняльного правознавства, що не тотожна загальній теорії держави і права.

Ця позиція ним розвинена при характеристиці класифікацій правових систем, а також у роздумах про зв’язок мови і права. Як право не існує поза множиною мов, які надають йому сенс, так і порівняльне правознавство, залишаючись позитивним, не прагне створити єдину нормативну мову (як і всезагальну правову систему), а лише зробити наявні мови зрозумілими і пізнаваними, ‘поставити себе в ментальний стан іншої правової системи та її знаків’: право як мова, а порівняння як переклад. Останній У. Е. Батлер називає ‘лабораторією порівняльного правознавства’.

Нарешті, є ціль розвитку світогляду юристів, “мудрість порівняльного правознавства”. Як зазначає учений, порівняння є центральною і невід’ємною частиною діалогу в праві. Порівняльно-правові дослідження мають світоглядний аспект, передбачають особливе сприйняття іншого і свого права. Зокрема, відкриття себе для іншого права та іншого права для себе знімає удавані опозиції з претензією на унікальність (“самотворені пророцтва”) та інші побудови, засновані на суто феноменологічних розмислах, які У. Е. Батлер узагальнює словосполученням “провінційний менталітет”.

Важливою є кількаразова вказівка вченого на те, що історично й нині розвитку порівняльного правознавства протистоїть юснатуралістичний світогляд. Так, прихильники ідеї природного права наполягають на метафізичній чи іншій єдності й універсальності права, вищості природного права щодо позитивного права. Світогляд компаративістів передбачає розгляд права як позитивного, а також соціально й культурно обумовленого, сформованого історично. У розвитку такого права і подібності, і відмінності рівною мірою важливі, а їхній зміст, значення, співвідношення змінюються залежно від місця і часу.

У працях У. Е. Батлера доволі виразно виявляються погляди на порівняльно-правову картину світу, конструювання якої, власне, найбільш повно інтегрує на перший погляд різні предмети його досліджень. Зокрема, він наголошує на нерозривному зв’язку вказаних “регуляторних заasad правової системи” з життєдіяльністю суспільства, їх функціонуванні в соціально-культурному, ціннісно-світоглядному контексті, в якому вони відіграють структурно-функціональну роль.

Саме тому пошук “кращого права” є суб’єктивним, як і покращення права за допомогою іноземних зразків є суб’єктивною діяльністю. Воно має бути ‘розумним і чутливим’, ‘сумісним з інститутами та цінностями системи-реципієнта’. Намагання ж знайти об’єктивні критерії визначення кращого права є найскладнішим викликом для порівняльно-правових досліджень. Через це метою вивчення будь-якої правової системи є не її оцінка, а розуміння, яке не применшує її значення та властивості, а замість запозичення “кращого права” має йтися про навчання на зарубіжному досвіді.

Водночас, на думку У. Е. Батлера, кожна правова система є продуктом історії, що не збігається із національними межами. Тому запозичення із різних джерел існувало завжди. Але насамперед запозичуються ідеї, незалежно від того, чи виражені вони в нормативній формі. Ці запозичення могли і можуть бути успішні й неуспішні, а також відкинуті правовою системою та суспільством.

Наслідком взаємодії є повсюдність правового плюралізму, гетерогенність кожної національної правової системи, зважаючи хоча б на вплив міжнародного права, а також на інші складові, що не мають національно-державного походження (принаймні, в сучасних розумінні й кордонах). Тому, як зазначає У. Е. Батлер, ‘юристам немає потреби віддалятися від кордонів своєї країни, щоби увійти в контакт з іншими правовими системами’. Він наголошує, що “чистих” правових систем, мабуть, ніколи не існувало й не може існувати в сучасному світі, всі вони є змішаними.

Зближення між національними правовими системами може виявлятися у гармонізації, уніфікації, координації та інших формах. Порівняльне правознавство виявляє причини відмінностей, рішення ж щодо їх усунення ухвалюють не вчені. Але зближення не є безальтернативним процесом, між ним і віддаленням правових систем, на думку У. Е. Батлера, відбувається постійне “перегрупування сил”, а також є третій процес, у якому поєднуються риси цих двох – регіоналізація. І всі три процеси не мають наперед визначених меж.

У. Е. Батлер чітко відокремлює регіональний рівень правової спільності чи інтеграції та його усвідомлення чи осмислення як об’єктивне і суб’єктивне явища. Регіональні особливості розвитку права він уже протягом багатьох десятиліть розглядає на прикладі СРСР і соціалістичних, а пізніше, відповідно, пострадянських і постсоціалістичних правових систем. Як зазначає вчений, у регіоні, де розвиваються пострадянські правові системи, протягом століть відбувалося змагання за досягнення правової однорідності, що мала посилювати політичний контроль за цим регіоном. У цієї групи правових систем є свої особливості пра-

вового стилю – наприклад, їх “академічність” – особлива роль учених-юристів у правотворчості й правозастосуванні, а також високий рівень концептуалізації права тощо.

Відзначаючи суттєві трансформаційні процеси в цих правових системах, У. Е. Батлер виступає проти їх характеристизації як перехідних. На його думку, їх трансформація має визначене минуле і невизначене майбутнє, кінцевий пункт невідомий, як і не визначені критерії, ‘які б встановлювали, чи може взагалі та коли може відбутися таке прибуття’.

Але ж усі правові системи постійно трансформуються незалежно від декларування свого перехідного стану. Тому У. Е. Батлер пропонує розглядати “перехідний” стан як самоцінний, що існує нині, незалежно від пропонованих ученими прогнозів чи політичних декларацій: ‘Це різновид змішаної правової традиції (а не системи), що включає суттєві ключові елементи соціалістичної правової системи поряд з іншими, закоріненими у досоціалістичному минулому відповідної правової системи або в сприйнятті сучасних ринково-орієнтованих механізмів’. Нагадаємо, в його баченні всі правові системи є змішаними.

На думку У. Е. Батлера, у багатьох регіонах світу відбувається конкуренція правових просторів – різних регіональних особливостей чи проєктів у сфері права. Зокрема, це стосується й пострадянських правових систем. Вони є близькими до європейської романо-германської правової традиції, але на цей час не є її частиною, ‘їй невірні’, ‘прив’язані до своєї спадщини ХХ століття’. Водночас інтеграція між пострадянськими системами, що могла би, незалежно від сутності відповідних прагнень, і надалі зберігати й розвивати наявні в них спільні риси, не є перспективною через ‘відсутність консенсусу воль держав щодо рівня такої інтеграції та засобів її досягнення’. Наявна ж в Україні воля щодо побудови демократичної, ринково-орієнтованої держави з пануванням верховенства права означатиме для неї тривалу й безперервну правову реформу.

Осмилення регіонального рівня правової спільності виявляється, зокрема, у класифікаціях національних правових систем, які передбачають їх розподіл за групами або сім’ями. На думку У. Е. Батлера, сьогодні це основний об’єкт порівняльно-правових досліджень, що залучає теорію і методологію порівняльного правознавства. Зважаючи на те, що виявити унікальні явища, притаманні лише одній правовій сім’ї, неможливо, при класифікації застосовується ‘принцип переважання певного чинника чи групи чинників, які в сукупності відрізняють одну правову сім’ю від іншої’. Класифікація сприяє кращому розумінню правових станів і процесів, зокрема ідентифікації особливостей розвитку й діалогу правових систем. Важливим є й наголос У. Е. Батлера на тому, що порів-

няльно-правові класифікації ніколи не обмежуються сучасністю, вони з необхідністю виходять із специфіки історичного розвитку права, правових інститутів і того, що називають ключовими відмінними рисами, які є хоча б частково результатом історичного досвіду’.

Але, як наголошує У. Е. Батлер, є суттєве застереження щодо класифікації правових систем. Так, у будь-якій науці класифікація є елементом ідентифікації явищ на підставі їхніх загальних характеристик, подібностей і відмінностей. Застосування методу класифікації веде до узагальнень і висновків. Однак є принципова відмінність між природничими і суспільними науками, зокрема й юридичною. Тут явища і їхні характеристики є не об’єктивним, а суб’єктивним фактом, які постійно розвиваються.

Тому результат класифікацій визначається поставленою метою і характером їхнього здійснення, запропонованими критеріями, він ‘не є фактом дійсності, а лише аналітичним фактом’ – класифікації є гіпотетичними і множинними, конкуруючими і конвенційними. Як і у випадку з іншими конвенційними результатами, дійсність класифікацій полягає в якості самого їх конструювання, а не у фактичній дійсності. Класифікація лише розвиває певний кут зору на правові системи, допомагає виявити їхні риси – наприклад, питання співвідношення характеристик національної правової традиції із соціалістичними особливостями певної групи правових систем.

Кожний кут зору при класифікації не лише цінний, а й відмінний, як в улюбленій метафорі У. Е. Батлера – калейдоскопі. І причин таких відмінностей багато – і гетерогенність правових систем, і їх динамічні розвиток, взаємодія, змішування, конкуренція правових просторів. Тому створення класифікацій корисне, але не є самоціллю компаративіста, їх не слід фетишизувати – єдиної карти правових сімей у порівняльному правознавстві немає, всі наявні є відносними і завжди будуть множинними.

Абсолютизацію класифікацій, розгляд їх не як аналітичного факту, а як факту дійсності У. Е. Батлер називає “синдромом Давида”. Мається на увазі домінування і консервація підходів видатного французького компаративіста Р. Давида, відображених також у пізніших великих нарративах щодо класифікації правових систем. Хоча ці підходи в неабсолютизованому вигляді зберігають свою релевантність, вони цілковито затіняють інші підходи, що недостатньо розвиваються або залишаються невідомими. На думку У. Е. Батлера, класифікація правових систем втрачає практичну цінність, не породжує об’єктивну істину, нині її мета – або суто методична, або “інтелектуальна стимуляція”. Натомість сучасною

проблематикою порівняльного правознавства мають бути відмінності й подібності в праві та чинники їхнього існування і розвитку.

Нарешті, ще одним рівнем досліджень У. Е. Батлера є проблема універсального в праві. Він однозначно стверджує і наголошує, що пошук універсалій у праві є марною працею. І, зокрема, міжнародне право лише претендує на універсальність, але таким не є. Припущення про універсальність міжнародного права вчений вважає небезпечним і таким, що 'виникло за відсутності позитивних емпіричних доказів'. Небезпечним, адже доцільність всезагальної правової системи є сумнівною. Причиною проголошення юристами-міжнародниками міжнародного права унікальним і всесвітнім У. Е. Батлер вважає насамперед їх прагнення того, щоби міжнародне право було визнане реальною правовою системою, а також мрія про всесвітнє впорядкування суспільних і міжсуспільних відносин, створення глобального співтовариства.

Натомість історично міжнародне право ніколи не було універсальним, 'окрім як у прагненнях своїх прибічників (наукових працях)'. Співіснувала множина "міжнародних систем" (регіональних договірних, звичаєвих, доктринально-ідеологічних правових режимів та сфер), а узгодженого уявлення про всезагальне міжнародне право, і тим більше самого такого права ніколи не було, принаймні дотепер. Ба більше, історично міжнародно-правові режими не визнавали між собою ієрархії.

Нині можна говорити лише про 'удавану єдність і цілісність міжнародного права' та реальне змагання доцентрових і відцентрових сил у цій сфері, незважаючи на те, що ієрархію між міжнародно-правовими режимами нібито частково встановлено. Причина виникнення множинних міжнародно-правових режимів – необхідність впорядковувати і регулювати конкретну взаємодію між конкретними суспільствами. І ця взаємодія лише зростає.

Однак це не загрожує розвитку і чинності міжнародного права, а лише заперечує його всезагальний характер. Сприйняття такого реального стану справ юристами-міжнародниками, зазначає У. Е. Батлер, є доволі складним. Тому важливо відокремити дійсне й бажане, аналіз стану справ і доктрину міжнародного права. Слід говорити не про фрагментацію міжнародного права, а про його фрагментованість або альтернативність (або "обмежене об'єднання"), яка історично і нині є нормальним явищем та передбачає існування 'субсистем чи правових режимів різних типів на різних рівнях <...> із змінним ступенем автономності'. Такі режими між собою можуть одночасно конфліктувати, частково збігатися і накладатися, взаємно зміцнюватися чи просто діяти паралельно. При такому підході, як демонструє У. Е. Батлер, зникає опозиція між міжна-

родними і національними правовими системами, вони стають ланками всезагальної різнотипової взаємно пов'язаної й частково структурованої сукупності правових режимів.

Інша претензія на універсальність існує у сфері міжнародно-правової термінології, що нібито може стати прообразом єдиної юридичної мови. Як гостро зазначає У. Е. Батлер, 'курс про порівняльні підходи в міжнародному праві міг би бути заснований виключно на описі руху калік у сфері міжнародного права з однієї національної мови і правової системи до іншої мови і системи'. Термінологія міжнародного права аж ніяк не універсальна, вона не існує поза мовами народів і належить саме їм, залишається оригінальною, хоча й прагне до загальноприйнятого універсального значення. Тому, зокрема, тексти багатомовних актів у міжнародному праві лише уявно мають однакову автентичність.

Отже, опозиції між уявно чи частково всезагальним та іншими рівнями чи типами буття права насправді немає. І навіть якщо припустити універсальність певного правового інституту, то його природа історично неуніверсальна і завжди в його межах існує те, що є вужчим за універсальне. Якщо міжнародне право є правовою системою, то вже через це воно функціонує поруч і у зв'язку з іншими правовими системами, зокрема, національними.

Тому У. Е. Батлер у багатьох своїх працях категорично протистоїть намаганням вивести міжнародне право зі сфери порівняльно-правового пізнання. Якщо порівняльне правознавство зводиться до пізнання національних правових систем, то, з одного боку, втрачається цілісність пізнання права, що існує в діалозі правових систем, а також зникає необхідний інструментарій для пізнання міжнародного права, а з другого – саме собою порівняльне правознавство втрачає цілісність як дисципліна.

На нашу думку, різні за предметом і характером наукові праці У. Е. Батлера об'єднує порівняльно-історичний підхід до пізнання правових явищ – позитивістський, емпіричний, контекстний. І, знов таки, на наше переконання, цей зв'язок не лише методологічний, а й предметно-об'єктний – предметом більшості його досліджень є різні види правових систем у їх просторових та історичних зв'язках, а об'єктом – реконструкція правової картини світу в її статичній й динамічній.

Вірний своїм підходам й англо-американським традиціям юридичного мислення, він завжди йде від фактів, їх емпіричного пізнання і первинного узагальнення до узагальнень більш високого рівня, не конструюючи теорій без належного емпіричного фундаменту та обережно, хоча й толерантно, ставлячись до іншим чином сформованих теорій колег. Часом його висновки навіть імпліцитні або іманент-

ні в тексті, не абстраговані, а тому не абстрактні; вони не завжди піддаються швидкому й легкому вилученню з тексту і позаконтекстному цитуванню. Це особливе компаративістське поєднання фундаментальності дослідження і неабсолютності висновку. Уїльям Елліотт Батлер був і залишається компаративістом за своїм світоглядом. Тому порівняльне правознавство для нього – це інвестиції в науку та освіту, ‘майбутні дивіденди, яких не злічити’.

Батлер У. Е. Мудрість порівняльного правознавства: збірник статей / Упор. наук. ред. О. В. Кресін. Київ: Логос, 2019. 572 с.

До збірника, присвяченого 80-річному ювілею У. Е. Батлера – заслуженого професора Лондонського університету, професора Університету штату Пенсильванія, іноземного члена НАН України і НАПрН України, увійшли його праці, присвячені ідентифікації і розвитку права України, інших пострадянських і постсоціалістичних держав, теорії й історії порівняльного правознавства, порівняльному і міжнародному праву та історії міжнародного права, а також інтерв'ю, вибрана бібліографія його праць і статті колег, що аналізують внесок ученого у розвиток юридичних наук.

ПРАВО УКРАЇНИ • 2019 • № 10 • 279-291